

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani: Tshivenda

Gireidi ya 2 Themo ya 3

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Tshoḁea dza Puḁane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhalu Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	2
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalu na U nḁala)	5
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	6
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha tshoḁea dza ATP)	7
Foniki na U vhalu Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila	15
Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	16
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	20
Phurogireme ya U linga	31
Mutevhemuḁoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)	31
U linga Vhukoni	33
Gireidi ya 2 Themo ya 3: Nyito ya U linga ha Fomaḁa ya Sambula	35

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho doweleaho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuwedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuwedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo i no khou ḍa,

Thimu ya DBE / NECT ya Ndongangudo dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 3.
- Vhege idzi dza 10 dzo khethekanywa dza bva saikiłi dza u guda dza 5.
- Kha saikiłi inwe na inwe ya vhege mbili, zwiteńwa (zvipiđa) zwoťhe zwa u guda luambo (u vhala na u nwała) zwi tea u funziwa nga ndila i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muńwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U nwała	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUŤE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze vhadededzi zwikili zwine vha tea u fhaťa kha tshiteńwa (tshipiđa) tshinwe na tshinwe tsha luambo.
- Zwi na ndeme uri vha dzhieze nzhele uri kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteńwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovhola hunzhi u itela u alusa na u khwaťhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, vhadededzi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya řalisa magudiswa a saikiłi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Luvhandeni lwa U tambela**', zwi amba uri magudiswa oťhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
 - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **tamba, gonya, dembetita/lavhuwa, khombo/phanzi, diphina, takadza**, nz.
 - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tsingandedede**
 - Tshiťori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiťori tshi re na řhoho i no ri: **Khombo luvhandeni!**
 - Nyito ya u nwała** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **Nwalani tshiťori tsha phara mbili (2) nga ha tshinwe tshithu tshe tsha bvelela luvhandeni lwa u tambela.**

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Ndila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila, ndi one magudiswa e oťhe ane a si yelane na thero.

- U itela u kona u guda u vhala, vhagudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita ndowendowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa ndivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 2 Themo ya 3:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO GIREIDI YA 2 THEMO YA 3
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U amba nga tshenzhemo ya ene muṅe, tsumbo, u anetshele mafhungomaitei (nyusi) a sa dovhhololi. 2 U thetshelesa thevhekano ya ndaela na u fhindula nga ngona. 3 U thetshelesa a sa dzheneleli, a tshi ṭhonifha ane a khou amba. 4 U vhudzisa mbudziso uri a pfesese. 5 U shela mulenzhe kha therisano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso. 6 U anganya (dzinginya) thandululo dza thaidzo. 7 U thetshelesa zwiṭori a bvumba kufhelele kwazwo, kana a ḍisikela kufhelele kwawe kwa tshiṭori. 8 U thetshelesa uri a wane zwidododzwa zwa tshiṭori na u fhindula mbudzisoṭhalutshedzi kana mbudziso dzo ṭandavhuwaho (<i>open-ended questions</i>.) 9 U anetshele tshiṭori tshi sa konḍi, ipfi ḷawe ḷi na khalo dzi sa fani na voḷumu ya ipfi i sa fani. 10 U shumisa ḍivhaipfi i no dzulela u aluwa musi a tshi amba. 11 U shumisa luambo lwo teaho kha vhathu vho fhambanaho. 12 U ita matambwa a nzulele dzo fhambanaho. 13 U a nyanyulwa nga thai na miswaswo/miḍai. 14 U a ita miswaswo/miḍai a tshi shumisa luambokhumbulelwa.

FONIKI
Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:
<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi: <ul style="list-style-type: none"> • Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo) • Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki)
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ṭalukanya vhushaka vhukati ha maḷedere na mibvumo hu re kha mibvumo yoṭhe ye ya funziwa, hu tshi katelwa: mibvumo ya ḷedere ḷithihi, thembamvanganyi (<i>consonant blend</i>), pfalandoṭhe mbili na themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḷedere mavhili kana u fhira. 2 U fhaṭa na u fhandekanya maipfi a tshi shumisa mibvumo yoṭhe ye a funziwa, hu tshi katelwa: mibvumo ya ḷedere ḷithihi, thembamvanganyi (<i>consonant blend</i>), pfalandoṭhe mbili, themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḷedere mavhili kana u fhira. 3 U vhala maipfi a no bva kha ngudo dza foniki a re kha mafhungo na maṅwe maṅwalwa/zwibveledzwa 4 U guda u peḷeṭa maipfi a fumi nga vhege a no bva kha ngudo dza foniki na maipfimaḍowelwa. 5 U ṭalukanya na u vhala: <ol style="list-style-type: none"> a Pfalandoṭhe mbili dzine dza fana, sa tsumbo: aa, ee, ii, oo, uu. b Pfalandoṭhe mbili dzi sa fani, sa tsumbo: ae, ea, ia, oi, ua. c Nyambavhunzhi, sa tsumbo: dzi, zwi. d Pfalanyana, sa tsumbo, w, y. e Themba dza maḷedere mavhili, mararu, maṅa na u fhira, sa tsumbo, bj, dj, dy, mw, pf. f Maipfi a sa konḍi a no ṭhaphudzwa nga thembamvangani, tsumbo, ngw, ndw, nw. g Maipfi a sa konḍi a no thoma nga thembamvangani (<i>consonant blend</i>), tsumbo, mmb, nkh, nth.

MUÑWALO

Mugudi

- 1 U ñwala maļeđere oṭhe maṭuku na madanzi a tshi ḍifulufhela nahone hu si na vhukhakhi.
- 2 U shumisa zwickhala zwo tea vhukati ha maipfi kha fhungo.
- 3 U shumisa thulusi/zwishumiswa zwa muñwalo nga ndila yone: penisela, raba, ruļa.
- 4 U ñwala maļeđere o lulama na u lumbama nga ngona: saizi ya maļeđere maṭuku na maļeđeredanzi kha ipfi.
- 5 U shumisa muñwalo wa u ganndisa kha zwoṭhe zwine a ñwala.
- 6 U kopolola na u ñwala phetheni ya u ñwala ya u tumekanya maļeđere (muñwalo wa u pomba.)
- 7 U thoma u guda u ñwala nga ndila ya u tou ganndisa.
 - *Lushaka lwa kuñwalele lu ḍo langwa nga mbekanyamaitete (phoļisi) ya u ñwala ya tshikolo kana mbekanyamaitete ya vunḍu.*

U VHALA NA VHAGUDI

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- *Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhalu hu no lingana.*
- *Kha vha nange mañwalwa/bugu dza ļeveļe yo teaho tshigwada tshiñwe na tshiñwe.*
- *Kha vha thetshelese musi muñwe na muñwe a re kha tshigwada a tshi vhalu e eṭhe vha mu thuse musi a tshi khou vhalu.*

Mugudi:

- 1 U shumisa maipfimaḍowelwa, foniki, na zwickili zwa u dikhouda tshivhumbeo na zwi re ngomu.
- 2 U shumisa zwickili zwa tsenguluso ya zwi re ngomu na tshivhumbeo kha u pfesesa.
- 3 U isa phanda na u fhaṭa ḍivhaipfi ya maipfimaḍowelwa.
- 4 U vhalu a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo.
- 5 U thoma u vhea iṭo kha kuvhalele kwae (u dikhouda) na kupfesesele kwawe musi tshi khou vhalu.

U VHALA E EṬHE (NGA EṬHE)

Mugudi:

- 1 U vhalela nṭha phathinara yawe (muñwe ngae.)
- 2 U vhalu nga eṭhe: bugu ṭhukhu dza khumbulelwa na zwirendo.
- 3 U tamba mitambo ya u vhalu na u ita nyito dza u kwhaṭhisedza zwickili zwa u vhalu na zwa ḍivhaipfi.

U VHALA NA VHAGUDI

Mugudi:

- 1 U vhalu bugu na kiļasi yoṭhe khathihi na mudededzi / mugudisi na U a thetshelesa na u tevhele musi mudededzi / mugudisi a tshi vhalu bugu.
- 2 U topola thevhekano ya zwiwo kha zwiṭori.
- 3 U topola fhethuvhupo ha zwiṭori.
- 4 U shumisa khavara na zwifanyiso zwi re kha bugu kha u bvumba (u humbulela.)
- 5 U fhindula mbudziso dza ṭhuṭhulamuhumbulo (*higher-order*) dzo ḍisendekaho nga tshibveledzwa tshe tsha vhaliwa.
- 6 U ṭahisa mihumbulo nga zwe zwa vhaliwa.
- 7 U kona u topola pfanywa na khandza dzi si gathi.
- 8 U kona u ṭalukanya mafhungomatsivhudzi a no bva kha thebuļu dzi sa konḍi, u fana na khaļenda.

U NŴALA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- Kha vha shumise nyito dza u nŵala ha tshigwada kha u sumbedza maitela a u nŵala (u pulana, mvetomveto na u anḡadza).
- Kha vha ṅee vhana fureme ya u nŵala i no ḡo vha thusa u nŵala zwiṅtori zwavho.

Mugudi:

- 1 U shela mulenzhe kha thesirano ya u nanga ṅhoho ya u nŵala ngayo.
- 2 U peḡeṅa nga ngona maipfi o ḡowealeho a lingedza u peḡeṅa maipfi e a si a ḡowele a tshi shumisa ṅḡivho yawe ya foniki.
- 3 U ḡifhaṅela tshisiku tshawe tsha maipfi na ṅhalusamaipfi yawe.
- 4 U vhalela phathinara yawe zwe a nŵala.
- 5 U vhala na u amba na phathinara yawe nga zwe ene a nŵala.
- 6 **U ita mishumo ya u nŵala, hu tshi katelwa u pulana, mvetomveto na u anḡadza:**
 - a Phara ya 1 ya mafhungo a no swika maṅanu, nga tshenzhelo ya ene muṅe kana zwiwo zwi no nga mafhungomaitei (nyusi) a ḡuvha na ḡuvha.
 - b Phara ya 1-2 dza mafhungo a no swika a malo, nga tshenzhelo ya ene muṅe kana zwiwo.
 - c Tshibveledzwa tsha mulaedza sa garaṅa ya u tamela phodzo, posikaraṅa, nz.
 - d Tshiṅtori tsha ene muṅe tsha mafhungo a no swika rathi.
- 7 **U topola na u shumisa luambo nga ngona, hu tshi katelwa:**
 - a Ndongazwiga: zwitopo, khoma, tshigambudziso, tshigagarukela, maḡeḡeredanzi.
 - b Masala.
 - c Madzina.
 - d Maiti.
 - e Tshifhinga tsha zwino/Likhathi ḡa ndi.
 - f Tshifhinga tsho fhiraho/Likhathi ḡa ndo.
 - g Tshifhinga tshi ḡaho/Likhathi ḡa ḡo.

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U nŵala)

- Inwe ya ṅḡila dza khwiṅesa dza u vha na vhuṅanzi ha u shumisa zwavhuḡi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwikili zwoṅhe zwi re kha ATP, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothini ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḡi ya vhege mbili.
 - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
 - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoṅhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITENWA/TSHIPIĐA	NYITO	TSHIFHINGA: GUŤE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraļa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUŃWALO	U linga hu si ha fomaļa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ŃWALA	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa Ńdila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
Łavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŃWALO	Kha vha funze ļedere ļiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraļa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
Łavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	MUŃWALO	Kha vha funze ļedere ļiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U ŃWALA	U Ńwala na vhagudi na u Ńwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	ŃdowŃdowe ya foniki/mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Łavhuņa	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraļa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	ŃdowŃdowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Łavhuřanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraļa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	ŃdowŃdowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4 Minete ya 30	Minete ya 45	Awara ya 1

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tshe tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha t̄hōḁea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege iḁwe na iḁwe.
 - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoḁthe zwi no ḁḁiwa nga ATP.
 - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha ḁalukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou ḁalutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiḁeme dzine vha nga dzi ita vhege iḁwe na iḁwe u itela u fusha t̄hōḁea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa heneḁha.
- Mulaedza: Vhadededzi/Vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

ḁUVHA	TSHITEḁWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade.
	MUḁWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ite na u ḁola muḁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁedere, madanzi, zwikhala (mavhaka.)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiḁori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.) • Kha vha ri vha ḁaluse fhethuvhupo.
	U ḁWALA (Vhege ya 1 ya saikiḁi)	U ḁwala na vhagudi na u ḁwala nga maga: U PULANA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi t̄hoho ya u ḁwala ngayo. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u ḁwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Phara ya 1 ya mafhungo a 6. b Phara dza 1-2 dza mafhungo a 8. c Garaḁa ya mulaedza wa phodzo/posikaraḁa. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u ḁwala • Kha vha ri vha vha fhe mihumbulo ya puḁane iyi (u ḁwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḁwale puḁane dza vhone vhaḁe (a hu kopeliwi zwa muḁwe.)

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŊWALA (Vhege ya 2 ya saikiġi)	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U DZUDZANYA/ EDITHA.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha Ŋwale mvetomveto yavho kha bodo. • Kha vha Ŋwale mutevhe wa u dzudzanya/ editha kha bodo. • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha EDITHA hani zwe vha Ŋwala vha tshi shumisa mutevhemuṭoli (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha edithe zwe vhone vhaṅe Ŋwala kana zwa phathinara yavho.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiġasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalala (u vhalala ha vhavhili kana u vhalala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḡeveḡe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalala e eṭhe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ḳavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiṭeme) • Kha vha gudise vhagudi u vhalala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhalala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhulwa na u fhaṭiwa hani. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ḡeḡere ḡiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muhumbulo wavhuḡi wa u ananya (metshisa) muṅwalo na fonetiki. • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa ḡeḡere kana mibvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muṅwalo wa u pomba.) • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḡeḡere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḁea. • Kha vha sumbe na u ṭulutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Ndongazwiga. b Pfanywa. c Khanedza. d Thangi dza vhuthihi na vhunzhi, tsumbo, Tshi-, Zwi-. • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no nga hedzi: <ul style="list-style-type: none"> a U elelwa (nnyi, ngafhi, lini, mini, nz) b Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) c Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufhio nga / nz.)
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḁowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḷeveḷe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite iṅwe nyito ya oraḷa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Mafhungo (Nyusi) – Kha vha ri vhana vha 2 vha anetshele mafhungo b Vhutsila ha U anetshele Tshiṭori – Kha vha ri vhana vhoṭhe vha ḁisikele zwiṭori zwa thero dzavho vha anetshele phathinara dzavho c Mitambo – Kha vha tambe mutambo wa luambo d Miswaswo – Kha vha ri vha vha 2 vha ite miswaswo kana thai

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiṭeme) Kha vha gudise vhagudi u vhalala mubvumo muswa Kha vha vha gudise u vhalala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea) Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhulwa na u fhaṭiwa hani Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE
	MUŊWALO	Kha vha funze leḑere liswa na maipfi maswa	<ul style="list-style-type: none"> Ndi muhumbulo wavhuḑi wa u ananya (metshisa) muŋwalo na fonetiki Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa leḑere kana mibvumo ye vha guda (Gireidi ya 2 na 3 – muŋwalo wa u pomba) Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa leḑere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE
	U ŊWALA (Vhege ya 1 ya saikiḽi)	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga DRAFTING	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ŋwala Kha vha ŋwale puḽane yavho kha bodo Kha vha ŋwale fureme ya u ŋwala kha bodo Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou ŋwala (u ŋwala ha tshigwada) Kha vha vudze vhagudi uri vha shumise puḽane na muhanga (fureme) kha u ŋwala mvetomveto dzavho vhone vhaṅe
	U ŊWALA (Vhege ya 2 ya saikiḽi)	U ŋwala na vhagudi na u ŋwala nga maga U ANḐADZA NA U ŊEKEDZA/KUMEDZA	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ŋwala Kha vha ŋwale mvetomveto yavho i re na nzudzanyo (zwo edithiwaho) kha bodo ya tshoko Kha vha lavhelese hafhu mvetomveto Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa u ANḐADZA zwe vha ŋwala nga u ŋwalulula hu na vhudele hu si na vhukhaxhi, na nga dzhenisa nyolo/zwifanyiso Kha vha vudze vhagudi vha anḑadze zwe vha ŋwala vhone vhaṅe Kha vha vudze vhagudi vha ṭalutshedze phathinara dzavho zwe vha ŋwala – u vhalelana

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ᱠᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤ	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiᱠasi yoᱠhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eᱠhe) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE • Kha vha vhidze tshigwada tshiᱠuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaᱠowelwa vhe na tshigwada • Kha vha ᱠea tshigwada maᱠwalwa (tshibveledzwa) a re kha ᱠeveᱠe yavho • Kha vha thetshelese mugudi muᱠwe na muᱠwe a tshi vhala e eᱠhe

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
ᱠᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤ	U VHALA NA FONIKI	Nᱠowenᱠowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga ᱠᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤ na ᱠᱤᱨᱠᱤᱨᱤᱰᱤ. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiᱠasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ᱠanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ᱠhukhule maipfi a bve mibvumo. c Kha vha paᱠule maipfi a bve madungo. d Kha vha ᱠhukhule maipfi a bve mibvumomirangeli na mibvumomitevheli. e Kha vhee maipfi e kha miᱠa ya maipfi i no fana. f Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA VHUVHILI	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha Vhuvhili • Kha vha vhalele vhagudi tshiᱠori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no katela: <ul style="list-style-type: none"> a Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) b Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufhio nga / nz.) c Mbudziso dza ᱠhuᱠhulamuhumbulo (<i>higher-order</i>) (ni vhona u nga / arali no vha ni ____ no vha ni tshi ᱠo ita mini / ni a kona u zwi ᱠalukanya (u zwi livhanya) na ... / nz.) • Kha vha ri vhagudi vha sike mbudziso dzavho vhone vhaᱠe dzi no kwama tshibveledzwa/maᱠwalwa, vha dzi vhudzise phathinara dzavho.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ḳavhuṅa	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḲasi yoṅhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṅhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṅuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḲeveḲe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṅhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ḳavhuṅanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḲa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a Ḳivhaipfi ya thero • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade • Kha vha ite iṅwe nyito ya oraḲa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ṅwalelwa u ... b Vhutsila ha U anetshela Tshiṅori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiṅori tsha thero tsha tshigwada tshoṅhe.
	U VHALA NA FONIKI	Nḍowendḍowe ya foniki..	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Ḳavhuvhili, na miṅwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḲasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye/ṅanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṅhukhule maipfi a bve mibvumo c Kha fhaṅe maipfi vha tshi shumisa mibvumo – ṅhalamaipfi. d Kha ṅwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. e Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Ľavhuṭanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi THEVHELAVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thevhelavhala. • Kha vha ite nyito ya u sedza tshiṭori kha ĽeveĽe ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Ľitambwa – Kha vha vhea vhagudi nga zwigwada vha ite Ľitambwa Ľa tshiṭori. b Magumo maswa – kha vha ri vhagudi vha ite magumo maswa a tshiṭori vha a vhudze phathinara dzavho. c U toolola tshiṭori sa tshigwada – muṅwe na muṅwe kha tshigwada u anetshela tshipiḁa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. d U toolola tshiṭori na phathinara – muṅwe na muṅwe kha phathinara idzi u anetshela tshipiḁa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. e U nweledza – mugudi muṅwe na muṅwe u u vhudza phathinara yawe uri tshiṭori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2-3.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiĽasi yoṭhe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḁowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ĽeveĽe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhona arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḽA

Musumbuluwo: Kha vha ḽivhadze thero, vha funze ḽivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade

ḽavhuraru: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

ḽavhuṅanu: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḽa vha tshi ṅola ṅdivho ya foniki na muṅwalo

ḽavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

ḽavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowendowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

ḽavhuvhili: U vhalo ha U ranga.

ḽavhuṅa: U vhalo ha Vhuvhili.

ḽavhuṅanu: Thevhelauvhala.

U ṅWALA

Vhege ya 1 Musumbuluwo: U pulana.

Vhege ya 1 ḽavhuraru: Mvetomveto.

Vhege ya 2 Musumbuluwo: U dzudzanya.

Vhege ya 2 ḽavhuraru: U anḽadza na U ṅekedza.

Izwi zwi a pfaḽa naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḁila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḁifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuḁanzi uri vhagudi vhoḁhe vha a kona u vhala!

Dziḁwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

1 Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoḁhe ya luambo lwavho.

- Phurogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenḁa yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhofoholowa vha i shumise, kana vha shumise phurogireme inwe na inwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshiḁiriki kana tshikolo.

2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhokana ha zwithu (nga sisiḁeme). Kha mubvumo muḁwe na muḁwe:

- Kha vha vhe na vhuḁanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
- Kha vha funze vhagudi vhushaka vhukati ha leḁere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḁila ḁe.
- Kha vha ite nḁowenḁowe ya u vanganya mubvumo na miḁwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
- Kha vha vhale maḁwalwa/zwibvedzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
- Tshifhinga tshoḁhe, kha vha vusuludze mibvumo yoḁhe ye ya funziwa.

Dziḁwe dza tsumbandila dzi sa konḁi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1 Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2 Kha vha vhidze tshigwada tshiḁwe na tshiḁwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3 Kha thetshelese vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4 Kha vha shumise maḁwalwa o teaho leḁeḁe – kha zwiḁwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga vusuludza mibvumo na u fhaḁa maipfi.
- 5 Musi vha tshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetshelese musi mugudi muḁwe na muḁwe a tshi vhala o ima nga eḁhe.
- 6 Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḁivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi liḁe a si kone u li vhala, kha vha mu thuse u li bula. Vha songo li pfuka kana vha vhidza muḁwe ḁwana uri a li vhale.
- 7 Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḁila, kha vha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshiḁuku.

Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yothe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhofoholowa.
- Nga nthani ha dwadze, vhunzhi ha vhana vho balelwa u funzwa foniki dzi re na ndeme.
- Kha vha wane uri ndi mibvumo ifhio ine vhagudi vha i divha na ine vha sa i divhe, vha shumise phurogireme iyi nga sisiteme, u itela u thivha tshifhinga tsha u guda tshe tsha lozwea.

Kha vha vhe na nzhele:

- Mibvumo i re kha **tshibuḽoko tshiseṭha** yo bulwa kha ATP ya Gireidi ya 2 Themo ya 3 (i tshi katelwa kha mibvumo yothe ya leḽere lithihi)
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a divha mibvumo iyi.
- Vha tshi engedza kha zwenezwi, kha vha funze vhagudi vhavho mitshila yo ḽowelwaho i no ṭhaphudza maipfi ya: ‘-ho’ na ‘-ni’ (wa mabulafhethu – sa ‘hayani’ na ‘mvulani’)

FONIKI DZA TSHIVENḽA FONIKI				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḽ	ḽ-u-l-a = ḽula	e-ḽ-e-l-a = eḽela	ḽ-a-b-a = ḽaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ḽ	ḽ-a-m-a = ḽama	ḽ-u-l-a = ḽula	ḽ-o-k-a = ḽoka	
ḽ	ḽ-a-l-a = ḽala	g-o-ḽ-o-ḽ-o = goḽoḽo	ḽ-e-n-a = ḽena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	

FONIKI DZA TSHIVENḐA FONIKI				U ṚOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
ḅ	ḅ-a-l-a = ḅala	ḅ-e-vh-e = ḅevhe	ḅ-i-l-a = ḅila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
ḑw	g-o-ḑw-a = goḑwa	vh-a-ḑw-a = vhaḑwa	k-o-ḑw-a = koḑwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
ḡw	a-ḡw-a = aḡwa			
pw	pw-a-ṭ-u-l-a pwaṭula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
ṅw	ṅw-a-t-a = ṅwata	ṅw-e-n-d-a = ṅwenda	ṅw-a-vh-o = ṅwavho	
ṭw	ṭw-e-l-a = ṭwela	ṭw-i-s-a = ṭwisa	ṭw-a = ṭwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a - ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-ṭ-a = fhaṭa	fh-i-r-a = fhira	

FONIKI DZA TSHIVENḂA FONIKI				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUEA / VHALEA			
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a = nndilela	
nnd	nnd-i-vh-a = nndivha	nnd-e-l-a = nnd-e-l-a	nnd-a = nnd-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a = mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvaleda		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-m-b-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ṁ-e = pfheṁe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṁ-a-n-g-a-nyw-a = ṁanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyenyeya			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a-- = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	ṁ-o-l-ou = ṁolou	
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	

FONIKI DZA TSHIVENDA FONIKI				U ̣OLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-ǰ-a = maanda	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	
ae	m-ae-l-e = maele	s-w-ae-l-a = swaela	M-ae-m- u = Maemu	
l	l-i-t-o = lịto	l-e-l-o = lẹlo	l-e-l-a = lẹla	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-t-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o- = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-t-oo! = tshotoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee- = see	
ii	l-ii-vh-a = liivha	n-ii = nii		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndondangudo

- Vha nga nanga u shumisa kana u sa shumisa rothini ye ya tšalutshedziwa kha khethekanyo yo fhiraho.
- A zwi ambi uri vho nanga u shumisa rothini ifhio, tshi re na ndeme ndi uri vha tea u funza tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe tsha luambo kha vhege.
- Vha dovhe vha elelwe u tšola kuavhelwe kwa tshifhinga kha tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe kha vhege. Kha vha ye vha lavhelese siaṭari 4.
- Kha vha shumise, sa tsumbanḁila, manweledzo a ATP ya U thivha Tshifhinga tsha U Funza Tsho Lozweaho a re kha siaṭari 5.
- Kha vha shumise ndondangudo i re afho fhasi kha u ita rekhodo i sa dini ya mushumo une vha ita vhege iḁwe na iḁwe.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1-3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuḁoudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	T̩HOHO NA MUSHUMO:		T̩HOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIÑWE-VHO:		NYITO DZIÑWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUÑWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	<p>MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA:</p> <p>MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):</p> <p>NYITO YA THEVHELAVHALA:</p>	
U ÑWALA	<p>THOHO NA MUSHUMO:</p>		<p>THOHO NA MUSHUMO:</p>	
GGR	<p>NOTSI:</p>		<p>NOTSI:</p>	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	ṬHOHO NA MUSHUMO:		ṬHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 5:

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
ORALA	DIVHAIPFI:		DIVHAIPFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZIŊWE-VHO:		NYITO DZIŊWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:		MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:		THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U lingela U khwiṅisa

- **Mutevhemuṭoli** u no ḑo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḥulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḑila ya u khauledza kana i si konḑi ya u londa 'U lingela U khwiṅisa', kana 'U linga ha Fomethivi'.
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḑila i no vhuiedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
 - U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḑo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
 - Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
 - Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
 - Ḑuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanḑa**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe/vhuḑipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhushaka havhuḑi na vhaṅwe.	
U a konḑelela khaedu – ha tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: alusa na u shumisa ḑivhaipfi ine ya endelega u serekana (u konḑa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhundula mbudziso nga ṅḑila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endelega u serekana (u konḑa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	

U ȚALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a țhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoȚhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	
U a kona u țalukanya na u vhala mibvumo yoȚhe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha Țedere na mubvumo.)	
U a fhaȚa na u țhukukanya maipfi o nȚwaliwaho a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshoȚhe, u a lingedza u dikhouda (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa ndivho ya Țedere na mubvumo.	
U a vhala zwibveledzwa (mañwalwa) zwi re kha bammbiri Ța mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhaȚiwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nȚha zwibveledzwa zwi no konȚa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u țoȚdou Țivha na dzangalelo kha zwiȚori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuȚuȚulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U țahisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya 'ngani'	
U a nweledza zwiwo zwihulwane zwa zwiȚori zwa u vhalela nȚha.	
U vhudza vhañwe ndivho kana mulaedza wa zwiȚori zwe zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u țuma zwiȚori zwe zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUÑWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u nȚwala nga nȚdila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika maȚedere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U nȚwala nga luvhilo lu no țanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U NȚWALA	✓
Mugudi: U shumisa u nȚwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha nȚwalululi/ha kopi.)	
U nȚwala nga eȚhe (u dzhenisa mbiluni zwiȚirathedzhi zwa u nȚwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u nȚwala.)	
U shumisa ndivho yawe ya u anana ha Țedere na mubvumo kha u nȚwala maipfi (miñwalo wa u Țisikela/wa țhoho yawe.)	
U vhalela vhañwe ngae zwe a nȚwala.	

U linga Vhukoni

- Vha nga **diitela Mushumo wa U linga ha Fomala (FAT)** wa vhone vhaṅe vha tshi tevhedza tsumbandila dze vha ṅewa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS**.
- Tshinwevho, hu **sambula ya FAT ya Themo ya 3** i re **afho fhasi**. Vha nga kha ḍi shumisa *FAT* iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kīlasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayo vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteṅwa tshinwe na tshinwe tsha magudiswa.

Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i ḍo vha thusa.

U linga Vhukoni: Khadi ya Tshikoro									
Madzina a Vhagudi	U thetshelisa mtevhe wa ndaela nga vhurwane.	U thetshelisa na U amba	Foniki	U vhala na U Pfesesa	Muñwalo	U ñwala	Nyangaredzo		
Nomboro ya Nyito ya U linga	Tsedzuluso ya kijasini	3.1	3.2	3.3	3.3	3.3	3.5		
1		U thetshelisa zwidodombedzwa zwi re kha tshitori a fhindula mbudziso tshahutshedzwa (open-ended questions.)	U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ye a funzwa ñahwaha.	U ñalukanya thembamvangananyi na pñalandotshemvangananyi	U vhalela ñṭha zwi no bva duguni e kha ñeveje yawe. U shumisa maipfimaḍowelwa, foniki, na zwikili zwa tsenguluso ya tshivhumbeco na zwi re ngomu.	U fhindula mbudzisotswiti (dzo lumbamaho/literal questions), U a bvumba (humbulela), U vhekanya hafhu zwiwo nga thevhhekano yone.	U ñwala mañḍere o lulama nga u fana na u lumbama nga ngona: saizi ya mañḍere maṭuku na mañḍeredanzi kha ipfi	U ñwala phara dza 1-2 nga tshenzhelo yawe kana zwiwo. U shumisa ndongazwiga yo teaho.	
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									

Gireidi ya 2 Themo ya 3: Nyito ya U linga ha Fomaḷa ya Sambula

3.1: U THETSHELESA NA U AMBA / U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U thetshelesa na u tou fombe kha mañwalwa u itela:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula mbudzisotswititi nga ha mañwalwa. • U fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa nga ha mañwalwa. • U vhekanya zwiwo zwa mañwalwa nga ngona. • U a bvumba nga ha mubvumbedzwa a re kha mañwalwa.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u bva kha Vhege ya 4 u swika kha Vhege ya 7 • Kha vha zwi ite nga Ḳavhuṭanu Ḳiñwe na Ḳiñwe nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa: Therisano nga ha U vhala na Vhagudi kana nga Ḳavhuṭanu Ḳiñwe na Ḳiñwe nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi: Nyito ya Thevhelauvhala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhelaho. • Kha vha dzudze kiḷasi uri i shume mushumo uyu. • Nga murahu, kha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe desikeni yavho vha fhedzise u lingiwa. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1-2 dza luñwe na luñwe lwa tshaka dzi tevhelaho dza mbudziso dzi no kwama mañwalwa: <ul style="list-style-type: none"> Mbudzisotswititi nga ha Zwidombedzwa <ol style="list-style-type: none"> 1 Nnyi...? 2 Mini...? 3 Lini...? 4 Hani...? 5 Ngafhi...? Mbudzisoṭhalutshedzwa <ol style="list-style-type: none"> 1 Ndi ngani ni tshi vhona u nga ...? 2 Ni a kona u vhona vhushaka ha ...? 3 Arali no vha nono vha ni tshi ḡo ita mini? Ngani? Thevhekano ya zwiwo <ol style="list-style-type: none"> 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiṭori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiṭori? 3 Ho bvelela mini nga murahu ha musi ...? 4 Ho thoma u bvelela zwifhi: ...kana...? U bvumba (U humbulela) <ol style="list-style-type: none"> 1 Ni nga bvumba uri ho bvelela mini kha mubvumbedzwa/mutambi...musi tshiṭori tshi tshi fhela? Ngani? 2 Ni nga bvumba uri ho bvelela mini kha ...musi shiṭori tshi tshi fhela? Ngani? • Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
Mbudziso tswititi nga ha Zwidodombedzwa.	Mugudi ha koni u elelwa tshidodombedzwa na tshithihi tsha tshitori a sa khakhi.	Mugudi u a koni u elelwa zwinwe zwa zwidodombedzwa zwa tshitori, a tshi tou vhudziswa.	Mugudi u a koni u elelwa zwidodombedzwa zwothe zwa tshitori, a tshi tou vhudziswa.	Mugudi u a koni u topola zwidodombedzwa zwothe zwa tshitori nga u tsvhanya, a tshi elela nahone a sa khakhi.
Mbudziso thalutshedzwa.	Mugudi ha koni u fhindula mbudziso thalutshedzwa nga ha mañwalwa.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziso thalutshedzwa nga ha mañwalwa a tshi tou thusiwa.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziso thalutshedzwa nga ha mañwalwa, fhedzi ha koni u tikedza phindulo yawe.	Mugudi u a koni u fhindula mbudziso thalutshedzwa nga ha mañwalwa najone u a kona u tikedza phindulo yawe.
Thevhekano ya zwiwo.	Mugudi ha koni u tevhkana zwiwo zwi no bva kha mañwalwa nga ngona.	Mugudi u a koni u tevhkana zwiwo zwi no bva kha mañwalwa nga ngona a tshi tou thusiwa.	Mugudi u a koni u tevhkana zwiwo zwi no bva kha mañwalwa nga ngona fhedzi zwi a mu dzhiela tshifhinga.	Mugudi u a koni u tevhkana zwiwo zwi no bva kha mañwalwa nga u tsvhanya na nga ngona.
U bvumba (U humbulela)	Mugudi ha koni u bvumba nga nqila i no fusha nga ha mubvumbwedzwa kana tshinwe tshithu tshi re tshitori.	Mugudi u a koni u bvumba nga nqila i no fusha nga ha mubvumbwedzwa kana tshinwe tshithu tshi re tshitori a tshi tou thusiwa.	Mugudi u a koni u bvumba nga nqila i no fusha nga ha mubvumbwedzwa kana tshinwe tshithu tshi re tshitori a sa thusiwi.	Mugudi u a koni u bvumba nga nqila i no fusha vhekano nga ha mubvumbwedzwa kana tshinwe tshithu tshi re tshitori a sa thusiwi.

3.2: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ye a funziwa
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 5 kana 6, nga Musumbuluwo nga tshifhinga tsha ngudo ya Muṅwalo.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha siaṭari ḽi songo ṅwalwaho tshithu vha ṅwale ṭhoho i no ri: Thesite ya Foniki. • Tshi tevhelaho, kha vhasumbedze vhagudi kupetele kwa siaṭari ḽa bugu dzavho ḽa vha hafu, khathihi na u nombora u bva kha 1-10 kha madzhini, na u bva kha 11-20 vhukati ha siaṭari. • Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vhone mudededzi / mugudisi vha ḽo vhidzelela nomboro vha tevhedza nga mubvumo kana ipfi. Vhagudi vha tea u ṅwala mubvumo kana ipfi tsini na nomboro i re yone. • Arali mugudi a tshi nga vha a sa ḽivhi kuṅwalele kwa mubvumo kana ipfi, u tea u tala kutalo tsini na nomboro. • Kha vha gudise vhagudi u sa ita phosho musi wa thesithe, na u sa ṭodzimela mishumo ya vhaṅwe. • Kha vha ite mutevhe wa mibvumo ya 10 na maipfi a 10 ane vha ḽo a vhidzelela – vha vhe na vhuṭanzi ha uri maipfi oṭhe ane vha khou a linga o no funziwa. • Musi thesithe yo no fhela, kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi vha dzi lulamise thesite. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	ḽEVEḽE YA 1 VHUI MO HA 1-2 MARAGA DZA 1-5	ḽEVEḽE YA 2 VHUI MO HA 3-4 MARAGA DZA 6-10	ḽEVEḽE YA 3 VHUI MO HA 5-6 MARAGA DZA 11-15	ḽEVEḽE YA 4 VHUI MO HA 7 MARAGA DZA 15-20
	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 1-5.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 6-10.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 11-15.	Mugudi o kona mibvumo na maipfi zwa vhukati ha 16-20.

3.3: FONIKI / U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U talukanya thangano ya pfallandothe (pfallandothe mbili). • U vhalela nthā zwi no bva buguni e kha levele yawe. • U shumisa maipfimaḍowelwa, foniki, na zwikili zwa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwi re ngomu.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshinwe na tshinwe u thoma kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 8. • Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Nga tshifhinga tsha 'U vhala na Vhagudi' kha vha vhidze muraḍo muḥwe na muḥwe wa tshigwada uri a ḍe a vha vhalele e eṭhe. • Kha vha thome nga u ri mugudi a vhale mutevhe wa mibvumo na maipfi zwi no shumisa thangano ya pfallandothe dzine vha tea u vha vha tshi dzi ḍivha, sa tsumbo: aa, ee, ii, oo, uu ndaa, mee, liivha, moo, muungo. • Tshi tevhelaho, kha vha ri mugudi a vhalele nthā zwi no bva kha maḥwalwa o teaho levele yawe. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri maḥwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.)

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO HA 7
U TALUKANYA NA U VHALA THANGANYO YA PFALANDOṬHE	Mugudi u a kongelwa u vhala mibvumo na maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhala miṁwe ya mibvumo na maṁwe a maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhala vhuṁzhi ha mibvumo na vhuṁzhi ha maipfi nga ngona.	Mugudi u a kona u vhala mibvumo yoṱhe na maipfi oṱhe nga ngona.
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhala, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ḡivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a dovhola maipfi na mafurase.	Mugudi u vhala a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwiṁwe a kongelwa u fhira khazwo.	Mugudi u ita a tshi vhala a tshi kaḡudza mtevhettsindo. Mugudi u a kongelwa nga maipfi magede (maṁwe maipfi) na nga / kana nga zwivhumbeo zwa mafhungo.	Mugudi u vhala a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ḡikhakhulula musi a tshi vhala maipfi a no kongelwa / kana zwivhumbeo zwa mafhungo.
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ṱoḡa thikhedzo nṁzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi line a si i ḡivhe. Mugudi u a balelwa u ṱhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi maṱukuṱuku.	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhala maipfi ane a si a ḡivhe fhedzi u ṱoḡa thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ṱhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi a si manzhi.	Mugudi u shumisa foniki na ṱhalusamadungo (syllabification) kha u bula si a ḡivhe, fhedzi tshiṁwe tshifhinga u a ṱoḡa thuso ya u vanganya/ṱanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi manzhi.	Mugudi u shumisa foniki na ṱhalusamadungo (syllabification) kha u bula maipfi ane a si a ḡivhe, nahone u a kona u vanganya/ṱanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ḡivha maipfimaḡowelwa / maipfimaanzi oṱhe e a funziwa manzhi.

3.4: MUÑWALO / U ÑWALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U ñwala maļedere o lulama nga u fana na u lumbama nga ngona: saizi ya maļedere maṭuku na maļederedanzi kha ipfi. U ñwala phara dza 1-2 nga tshenzhelo yawe kana zwiwo. U shumisa ndongazwiga.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> Izwi kha vha zwi ite vha tshi shumisa ngudo ya u ñwala dza Vhege dza 3-4, Vhege dza 5-6, kana Vhege dza 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite ngudo dza u ñwala sa nga misi. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi saikiļi ya u ñwala i tshi khunyelela. Kha vha linge muñwalo na kuñwalele kwa mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUI MO HA 1-2	LEVELE YA 2 VHUI MO HA 3-4	LEVELE YA 3 VHUI MO HA 5-6	LEVELE YA 4 VHUI MO HA 7
MUÑWALO: U FANA	Mugudi u a konḁelwa u ñwala maļedere nga saizi i no lingana, kana maļedere awe a tshee mahulusa. A hu athu u vha na phambano i re khagala vhukati ha saizi ya maļederedanzi na ya maļedere maṭuku.	Mugudi u anzela u ñwala maļedere nga saizi i no lingana, fhedzi maļedere awe a nga vha a tshee mahulusa. Hu na phambano vhukati ha saizi ya maļederedanzi na ya maļedere maṭuku.	Mugudi u anzela u ñwala maļedere nga saizi i no lingana, nahone saizi ya maļedere awe yo tea. Hu na phambano vhukati ha saizi ya maļederedanzi na ya maļedere maṭuku.	Mugudi u ñwala maļedere nga saizi i no lingana nahone saizi ya maļedere awe yo tea. Hu na phambano i re khagala vhukati ha saizi ya maļederedanzi na ya maļedere maṭuku.
U ÑWALA: ZWA ENE MUÑE	U a konḁelwa nga u pfesesa kuitele uku, kana a si zwawe – u tou kopa tsumbo ya mudededzi / mugudisi.	U a kona u pfesesa kuitele uku, nahone ndi zwawe, naho zwi tshi fana na zwa tsumbo tsumbo ya mudededzi / mugudisi.	Kuitele ndi kwa ene muñe – ku bva khae.	Kuitele ndi kwa ene muñe – ku bva khae kwa dovha kwa vha na vhutsila.
U ÑWALA: VHULAPFU NA TSHIVHUMBEO	Tshibveledzwa tshi na mafhungo a re fhasi ha a 6, kana mafhungo ha ngo dzudzanywa nga ngona kha phara dza 2.	Tshibveledzwa tshi na mafhungo a no swika a 6-7. Mafhungo ha ngo dzudzanywa nga ngona kha phara dza 2.	Tshibveledzwa tshi na mafhungo a no swika a 6-7. Mafhungo o dzudzanywa nga ngona kha phara dza 2.	Tshibveledzwa tshi na mafhungo a no swika a 8. Mafhungo o dzudzanywa nga ngona kha phara dza 2.
U ÑWALA: NDONGAZWIGA	Mugudi u a konḁelwa nga u shumisa maļederedanzi na zwi topo tshifhinga tshoṭhe nahone nga ngona.	Mugudi u a kona u shumisa maļederedanzi na zwi topo tshifhinga tshoṭhe nahone nga ngona, fhedzi u konḁelwa nga u shumisa zwiñwe zwi ga zwa ndongazwiga.	Mugudi u a kona u shumisa zwi ga zwoṭhe zwa ndogazwiga zwa a funziwa, fhedzi u ita a tshi khakha tshiñwe tshifhinga.	Mugudi u a kona u shumisa zwi ga zwoṭhe zwa ndogazwiga zwa a funziwa nahone ha anzei u khakha.